

Byzantina Symmeikta

Vol 26, No 2 (2016)

BYZANTINA SYMMEIKTA 26

Βιβλιοκρισία: Αντωνίου Σ. Δαμαλά, 'Ο οικονομικός βίος τής νήσου Χίου από τοῦ ἔτους 992 μ.Χ. μέχρι τοῦ 1566, διδακτορική διατριβή, 4 τόμοι, Ἀθήναι 1998, σσ. 1368+LXXXII.

Χρήστος ΜΠΑΛΟΓΛΟΥ

doi: [10.12681/byzsym.9575](https://doi.org/10.12681/byzsym.9575)

Copyright © 2016, Χρήστος ΜΠΑΛΟΓΛΟΥ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΜΠΑΛΟΓΛΟΥ Χ. (2016). Βιβλιοκρισία: Αντωνίου Σ. Δαμαλά, 'Ο οικονομικός βίος τής νήσου Χίου από τοῦ ἔτους 992 μ.Χ. μέχρι τοῦ 1566, διδακτορική διατριβή, 4 τόμοι, Ἀθήναι 1998, σσ. 1368+LXXXII. *Byzantina Symmeikta*, 26(2), 419–426. <https://doi.org/10.12681/byzsym.9575>

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Σ. ΔΑΜΑΛΑ, *Ὁ οἰκονομικὸς βίος τῆς νήσου Χίου ἀπὸ τοῦ ἔτους 992 μ.Χ. μέχρι τοῦ 1566*, διδακτορική διατριβή, 4 τόμοι, Ἀθήναι 1998, σελ. 1368 + LXXXII

Εἰσαγωγικὴ διασάφησης

Ὁ ἐκ Χίου ὀρμώμενος Ἀντώνιος Στυλ. Δαμαλᾶς, ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἐπιστημονικὸς βοηθὸς παρὰ τῇ ἔδρᾳ τῆς Ἱστορίας τῶν Οἰκονομικῶν Θεωριῶν τοῦ Οἰκονομικοῦ Βίου, ἀπὸ τοῦ 1971 ἕως τῆς τελευτῆς του, διεκόνησεν μὲ πᾶσαν ἐπιμέλειαν καὶ ζήλον τὴν σπουδὴν τῆς ἱστορίας τοῦ οἰκονομικοῦ βίου. Ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἠρεύνησεν τὸν οἰκονομικὸν βίον τῆς πατρίδος του κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον καὶ τὸ περισπούδαστον ἔργον ἐκυκλοφορήθη μετὰ τὸν θάνατόν του. Τὸ κείμενον, τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ, ἀποτελεῖ τὴν ἀνεπτυγμένην μορφήν τῆς Εἰσηγήσεως τοῦ γράφοντος κατὰ τὴν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπαρουσιάσθη τὸ ἔργον εἰς τοὺς χώρους τοῦ Ἰδρύματος Δαμαλᾶ, τὴν 11ην Νοεμβρίου 2015.

Τὸ βαρύτεμον καὶ βαρύτεμον, τετράτομον ἔργον τοῦ ἀοιδίου διδασκάλου μου Ἀντωνίου Στυλ. Δαμαλᾶ ἀποτελεῖ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πολυετοῦς, κοπιαστικῆς, συστηματικῆς, ὑπὸ ἀντιξόους περιστάσεις καὶ συνθήκας, μελέτης καὶ ἀναλύσεως τοῦ οἰκονομικοῦ βίου τῆς ἰδιαίτερας πατρίδος του καὶ ἐνεκρίθη τῷ 1990 ὡς ἐναῖσμος διδακτορική διατριβὴ εἰς τὸ Τμῆμα Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Οἰκονομικοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (ΑΣΟΕΕ). Ἡ ἔκδοσις τοῦ ἔργου κατέστη μεταθανατίως δυνατὴ χάριν εἰς τὰς συντονισμένας ἐνεργείας τῶν δύο ἀοιδίων ἀδελφῶν τοῦ συγγραφέως, πρῶτον, τῆς Εἰρήνης, καὶ δευτέρου, τοῦ Νικολάου καὶ τῆς ἀδελφῆς του Ἀναστασίας, Προέδρου τοῦ Ἰδρύματος.

Τὸ ἔργον, συγκεῖμενον ἐκ τεσσάρων τόμων, συνολικῆς ἐκτάσεως ἄνω τῶν 1500 σελίδων, εἰς συνεχῆ σελιδαριθμησιν, ἐκδιδόμενον ἐπὶ ποιοτικοῦ χάρτου, ὀγδοῦ σχήματος, καλύπτει τὴν περίοδον, ἣτις ἐκκινεῖ ἀπὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ

μεγάλου παραλιακού φρουρίου της νήσου ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου Βουλγαροκτόνου (992 μ.Χ.), μία περίοδος, ἥτις συμπίπτει χρονικῶς μὲ τὴν ἀπαρχὴν τῆς ἐμπορικῆς διεισδύσεως εἰς τὸν ζωτικὸν χώρον τοῦ Βυζαντίου τῶν ἰταλικῶν πόλεων, ἀρχῆς γενομένης τῆς Γενοῦσης, καὶ περατοῦται μὲ τὴν κατάλυσιν τῆς Γενοουατικῆς κυριαρχίας τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν τῷ 1566. Ἡ ἀπλὴ καὶ μόνον φυλλομέτρηση τοῦ ὀγκωδεστάτου αὐτοῦ ἔργου ἀποκαλύπτει τοὺς δύο κυρίους παράγοντας τῆς συγγραφικῆς ἐπιτυχίας: πρῶτον, τὴν ἄκραν ἐπιστημονικὴν εὐσυνειδησίαν, καὶ δεύτερον, τὸ πρὸς τὸ θέμα βαθὺ καὶ θεορμὸν ἐνδιαφέρον.

Τοῦ ἔργου προτάσσεται ἡ εὐγενὴς καὶ εὐλαβὴς ἀφιέρωσις τοῦ συγγραφέως πρὸς τὴν εὐσεβεστάτην μητέρα του, ἡ ὁποία τὸν παρώτρυνεν εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ ἔργου καὶ ἔπονται αἱ εὐχαριστίαι πρὸς τοὺς δύο καθηγητάς, πρῶτον, τὸν Ὀμότιμον Καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Πειραιῶς Λάζαρον Θ. Χουμανίδη (Ἀθῆναι 1921-), ὁ ὁποῖος ὡς ἐπὶ τριετὴ θητεία ἔκτακτος καθηγητὴς τῆς ΑΣΟΕΕ (1968-1971), εἶχε τὴν ἰδέαν συγγραφῆς τοῦ ἐγχειρήματος, καθορίσας τὴν μεθοδολογίαν συγγραφῆς, καὶ δεύτερον, τὸν Ὀμότιμον Καθηγητὴν τοῦ Οἰκονομικοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ρηγῖνον Δ. Θεοχάρη (Λάρινακα 1929-), ὅστις συμπαρεστάθη κατὰ τὸ τελευταῖον στάδιον τῆς ἐρεῦνης καὶ ὑπῆρξεν ὁ εἰσηγητὴς τῆς διατριβῆς. Ἐν συνεχείᾳ παρατίθεται ὁ Πρόλογος τοῦ αἰοδίδμου Ἀκαδημαϊκοῦ, Καθηγητοῦ Βυζαντινῆς Ἱστορίας Διον. Α. Ζακυθνοῦ (1905-1993), ὁ ὁποῖος ἐπισημαίνει τὴν συμβολὴν τοῦ ἔργου, *πρωτότυπον καθ' ὀλοκληρίαν, πολύτιμον ἀπὸ πάσης ἀπόψεως καὶ μοναδικὸν διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἱστορίαν τῆς νήσου Χίου, προάγον ὁμως καὶ τὴν οἰκονομικὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος* (σελ. 11) καὶ ὑπογραμμίζει τὴν εὐχάριστον ἔκπληξιν, τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασεν, ὅτε ὁ Ἀντώνιος Σ. Δαμαλαῶς ἐπαρουσίασεν τὸ ἔργον εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, *διὰ τὴν ἐκφράσω τὴν γνώμην μου* (σελ. 14). Ἀκολουθοῦν αἱ συγκινητικαὶ ἀναμνήσεις τοῦ χορηγοῦ τῆς παρούσης ἐκδόσεως πλοιάρχου Ε. Ν. Δημητρίου Ζουρνοῦ (σελ. 15), ἔπονται αἱ εὐχαριστίαι εἰς τοὺς συμβαλόντας οἰκονομικῶς τὴν παροῦσαν ἔκδοσιν Γεώργιον, Μιχαὴλ καὶ Ἄννα Σίμου (σελ. 16), ἐκτίθενται τρεῖς χάρται τῆς νήσου Χίου (σσ. 16-19) καὶ ἀκολουθεῖ ὁ ἀναλυτικὸς Πίναξ Περιεχομένων. Σημειοῦται ὅτι ἀναλυτικὸς Πίναξ Περιεχομένων ὅλου τοῦ ἔργου ἐκτίθεται εἰς τὸ τέλος τοῦ τετάρτου τόμου καὶ εἰς ἰδίαν σελιδαρίθμησιν, ἀπ' ὅπου ἐμφαίνεται ἡ δαψίλεια τοῦ μόχθου τοῦ συγγραφέως. Ὁ ἀναλυτικὸς Πίναξ Περιεχομένων ἐπιτρέπει καὶ ἐπιλεκτικὴν τῶν πραγματευομένων θεμάτων ἀνάγνωσιν: σσ. α'-θ' περιεχόμενα πρῶτου τόμου, σσ. α'-στ' περιεχόμενα δευτέρου τόμου, σσ. α'-δ' περιεχόμενα τρίτου τόμου, σσ. α'-ε' περιεχόμενα τετάρτου τόμου.

Τὸ ἔργον ἐξικνουῖται εἰς Δύο Μέρη, ἕκαστον τῶν ὁποίων καλύπτει ἀνὰ δύο τόμους. Τὸ Πρῶτον Μέρος ἐρευνᾷ τὴν περίοδον 992 μ.Χ. - 1346 καὶ τὸ Δεύτερον Μέρος τὴν περίοδον 1346-1566. Ἐν τούτοις, ἡ ἱστορικὴ ὕλη εἶναι κατανεμημένη ἐπιτυχῶς εἰς τρεῖς ἐνότητας. Πρῶτον, τὴν βυζαντινὴν, δεύτερον, τὴν γενοατοβυζαντινὴν τῶν Ζαχαριῶν, καὶ τρίτον, τὴν γενοατικὴν τῶν Μαονέζων-Giustiniani. Τὸ ἔργον ἀναπτύσσεται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς δυναμικῆς τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως, κατὰ τὴν ἀνωτέρω χρονικὴν διαδρομὴν, οὕτως ὥστε ἡ περιγραφὴ νὰ ἀντικαθίσταται μὲ τὴν δομικὴν διερεύνησιν τῆς ἱστορίας.

Τὸ Πρῶτον Μέρος, συγκεῖμενον ἐκ δύο τόμων, ἐξικνουῖται εἰς ἔνδεκα κεφάλαια καὶ καλύπτει τὴν περίοδον ἀπὸ τοῦ 992 μ.Χ. μέχρι τοῦ 1329. Τὸ ἔτος αὐτό, ἡ Χίος ὑπαγομένη εἰς τὸ πριγκιπᾶτον τῶν Ζαχαριῶν, ἀπληθευθρῶθη καὶ παρέμεινεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς αὐτοκρατορίας τῆς ΚΠολεως μέχρι τοῦ 1346, ὅτε περιέπεσεν ἐκ νέου εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Γενοατῶν, οἱ ὅποιοι τὴν ἐξεμεταλλεύοντο οἰκονομικῶς μὲ τὴν ἐταιρείαν «Μαόνα ἢ Μαhονα» μέχρι τοῦ 1566.

Ἡ ἀνέγερσις τοῦ μεγάλου παραλιακοῦ φρουρίου τῆς πόλεως τῆς Χίου, ἐπὶ Βασιλείου Β΄ τοῦ Βουλγαροκτόνου, ἀποτελεῖ σημαντικὸν ἱστορικὸν συμβᾶν διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς νήσου, ὡς καὶ ἡ παραχώρησις τῶν πρώτων ἐμπορικῶν προνομίων εἰς τοὺς Ἑνετοὺς ἐν ἔτει 992 μ.Χ.. Ἐν συνεχείᾳ ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὴν ἀντισταθμιστικὴν πολιτικὴν τοῦ Βυζαντίου ἔναντι τῶν ἰταλικῶν ἐμπορικῶν πόλεων, πρὸς ἄρσιν τῶν συνεπειῶν ἐκ τῆς μονομεροῦς ἐμπορικῆς διεισδύσεως τῆς Ἑνετίας εἰς τὸν ζωτικὸν τῆς αὐτοκρατορίας χώρον, ἡ ὁποία κατέληξεν εἰς τὸν φιλικὸν ἄξονα Κωνσταντινουπόλεως-Γενούης. Ἐκ παραλλήλου διερευνῶν ὁ συγγραφεὺς τὴν βυζαντινὴν Χίον, ἐντοπίζει τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα, ἅτινα ἀναδεικνύουν τὴν Χίον ὡς ἔδραν τοῦ ναυτικοῦ θέματος τοῦ Αἰγαίου Πελάγους. Εἰς τὸ τμήμα τοῦτο ἀποδίδεται ἰδιαιτέρα ἔμφασις εἰς τὴν Νέαν Μονὴν τῆς Χίου, ἡ ὁποία ἐξειλίχθη βαθμηδὸν μέσω τῶν 21 χρυσοβούλλων τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν προνομίων, ἅτινα ἀπέρρεον ἐξ αὐτῶν, εἰς κορυφαῖον οἰκονομικὸν παράγοντα καὶ ρυθμιστὴν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου τῆς νήσου (σσ. 177-274: Ἡ Νέα Μονὴ ὡς οἰκονομικὸς παράγων καὶ χωροδεσπότης). Ἀκολούθως παρακολουθεῖται ὁ πρωτογενὴς (317-417), ὁ δευτερογενὴς (417-550) καὶ ὁ τριτογενὴς (553-590) τομεὺς παραγωγῆς.

Ὁ δεύτερος τόμος, συγκεῖμενος ἐκ τῶν κεφαλαίων ΣΤ΄-ΙΑ΄, ἀποτελεῖ τμήμα τοῦ Πρώτου Μέρους τοῦ ἔργου καὶ ἐξετάζει συστηματικῶς καὶ ἐνδελεχῶς τὸ νομισματικὸν σύστημα ὑπὸ τὸ πρῶτον τῆς συγχρόνου οἰκονομικῆς ἀναλύσεως καὶ ἀποκαθίσταται ἐν τῷ μεγαλείῳ τῆς ἡ νομισματικῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Ἀλεξίου Α΄ τοῦ Κομνηνοῦ (1091).

Ἡ ἀνάλυσις τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν καὶ εἰδικώτερον τῶν φόρων, τῶν εἰδῶν τῶν φόρων καὶ ἡ φορολογικὴ ὑπηρεσία ἀποτελοῦν ἰδιαιτέραν θεματικὴν τοῦ Ζ' κεφαλαίου.

Ἡ ἀνάλυσις – μεταγλώττισις εἰς τὴν νεοελληνικὴν τῆς *Παλαιᾶς καὶ Νέας Λογαρικῆς*, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὰ ἀφορῶντα τὴν Χίον χρυσόβουλλα καὶ ἄλλας πρωτοτύπους πηγὰς, ἀποτελεῖ μεγάλην προσφορὰν εἰς τὴν ἐπιστήμην, δεδομένου ὅτι ὁ ἀοίδιμος συγγραφεὺς δίδει λύσεις εἰς τὰ δημοσιονομικὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ εἰς τὴν ἐπιβαλλομένην ἐπὶ τῆς Χίου φορολογίαν.

Μόλις ἐτακτοποιήσαν οἱ Γενοῦται τὰ ἐν Χίῳ, εἶδον τὴν ἀνάγκην τῆς ἐξομαλύνσεως τῶν μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ζητημάτων των, δι' ὃ διώρισαν μόνιμον ἀντιπρόσωπόν των ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη *consul* ἢ κοινῶς *console* = πρόξενος καὶ ὡς τοιοῦτος ἐλαμβάνετο εἷς τῶν γενοατοχίων τῶν ἐγκατεστημένων ἐν Γαλατᾶ, πολλάκις ὅμως εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις ἀπεστέλλετο καὶ εἰδικὸς ἐκ Χίου. Τὸ πρᾶγμα εἶναι σαφέστερον κυρίως κατὰ τοὺς περὶ καὶ μετὰ τὴν Ἄλωσιν χρόνους, ὅτε καὶ ὀνόματα πολλὰ γνωρίζομεν τῶν τοιούτων πρεσβευτῶν καὶ προξένων τῆς Χίου ἐν Κωνσταντινουπόλει. Αἱ φιλικαὶ σχέσεις Βυζαντίου καὶ Γενοῦης εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν συνθήκην τοῦ Νυμφαίου, τὴν ὁποίαν ὁ Δαμαλᾶς παραθέτει αὐτουσίαν (Κεφάλαιον Θ', σσ. 620-628), ἀναλύων ἐν συνεχείᾳ τὰς οἰκονομικοπολιτικὰς ἐπιπτώσεις αὐτῆς ἐπὶ τῆς Χίου (Κεφάλαιον Γ', σσ. 629-656). Μία περίπτωσις οἰκογενεῖας, γενοατικῆς καταγωγῆς, ἡ ὁποία, συνεπεῖα τῆς συνθήκης, κατώρθωσεν νὰ ἀναμειχθῇ εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ Βυζαντίου εἶναι ἡ οἰκογένεια *Zaccaria*, μία οἰκογένεια εὐπατριδῶν, εἰς τοὺς ὁποίους παρεχωρήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγου, ἡ μονοπωλιακὴ ἐκμετάλλευσις τῆς στυπτηρίας τῆς Φωκαίας, χρησιμοποιουμένη ἡ οἰκογένεια καὶ εἰς κρατικὰς ὑποθέσεις. Ἐν μέλος τῆς οἰκογενεῖας, ὁ Βενέδικτος *Zaccaria*, υἱὸς τοῦ ἄρχοντος τῆς Γενοῦης Φούλκου *Zaccaria*, τοῦ συμβαλόντος εἰς τὴν ἐπιτυχὴ ἔκβασιν τῆς συνθήκης τοῦ Νυμφαίου, ἔγινε ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Η' τοῦ Παλαιολόγου, καὶ ἀνέλαβεν πλείστας ὄσας αὐτοκρατορικὰς ἀποστολὰς ἐπιτυχῶς. Αὐτὸς ὁ συγκεκριμένος *Zaccaria*, ὡς Βενέδικτος Α', ὑπῆρξεν ὁ ἰδρυτὴς τῆς Βυζαντινογενοατικῆς δυναστείας τῶν *Zachari* τῆς Χίου. Ὁ συγγραφεὺς ἀναδεικνύει τὴν ἰδρυσιν τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἰωνίας, τὸ ὁποῖον συνίστατο ἐκ τῆς Χίου καὶ ἐκ τῶν ἔναντι τῆς νήσου περιοχῶν τῆς Μ. Ἀσίας καὶ παρουσιάζει μὲ ἐξαιρετικὴν ἐμβριθείαν καὶ περισσὴν ἀντικειμενικότητα (σσ. 644-656). Ἡ κατάλυσις τῆς δυναστείας τῶν *Zaccaria* εἰς τὴν Χίον ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Γ' Παλαιολόγου ἔνεκα τοῦ κινδύνου τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ δεσπότη *A' Zaccaria* ὡς βασιλέως τῆς Μικρᾶς

Ἀσία, ὑπὸ δυτικῶν ἡγεμόνων, ἐπανεφέρην τὴν Χίον καὶ τὰς ὑπαγομένας εἰς αὐτὴν περιοχὰς ὑπὸ βυζαντινὴν διοίκησιν. Τὸ ἐγκαθιδρυθὲν καθεστῶς τῆς νήσου ἦτο ἡμιαυτόνομον. Ἡ διοίκησις τῆς νήσου ἀνετέθη εἰς βυζαντινὸν κυβερνητικὸν ἐπίτροπον, πλαισιούμενον ὑπὸ τεσσάρων ἀρχόντων, εἷς ἐκ τῶν ὁποίων ἦτο ἀπόγονος τοῦ οἴκου Zaccaria, οἱ ὅποιοι ὁμοῦ συναπετέλεσαν τὴν λεγομένην πεντάδα. Τὸν οἰκονομικὸν βίον τῆς περιόδου ταύτης παρουσιάζει μετ' ἀντικειμενικότητος ὁ συγγραφεὺς (Κεφάλαιον ΙΑ').

Τὸ Δεύτερον Μέρος τοῦ ἔργου, συγκείμενον ἐκ δύο τόμων, ἐξικνουται εἰς ἑπτὰ Κεφάλαια [Κεφάλαια ΙΒ'-ΙΗ'], συνιστᾷ μίαν ἐνότητα, ἥτις ἐκκινεῖ τῷ 1346, ὅτε ἡ Χίος εὐρίσκεται εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Γενουατῶν καὶ γνωρίζει τὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς ἐταιρείας «Mahona» καὶ ὀλοκληροῦται τὸ ἔτος 1566, ὅτε οἱ Ὄθωμοι διαδέχονται τοὺς Γενουάτας. Εἰδικώτερον, ὁ τρίτος τόμος (σσ. 738-1010 + φωτογραφία) ἐξιστορεῖ τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς νήσου, τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἴδρυσιν τῆς «Ἐταιρείας» καὶ τὰς δραστηριότητάς της μέχρι τῆς παρακμῆς της. Πρὸκειται διὰ τὴν οἰκογένειαν τῶν Γιβελλίνων, οἱ ὅποιοι ἐξεδίωξον τοὺς ἐναπομείναντας Zaccaria εἰς τὴν Χίον καὶ εἰς τὴν Φώκαιαν, οἵτινες ἀνήκον εἰς τὸ κόμμα τῶν Γουέλφων. Οἱ Γενουάται αὐτοὶ ἐκλήθησαν ἐκ τῆς ἰδρυθείσης ὑπ' αὐτῶν ἐταιρείας Μαονέζοι καὶ Giustiniani ἐκ τοῦ Albergo di Giustiniani, ἦτοι κοινωνικῆς ομάδος εἰς τὴν ὁποίαν ὑπήγοντο. Οὗτοι ἴδρυσαν ἐν ἰδιότυπον οἰκονομικὸν κράτος, τὴν Civitas Syi (ἢ Sii ἢ Sii) καὶ ἀργότερον Chii, ἀνεπτυγμένον πολιτιστικῶς, τὸ ὅποιον κατώρθωσε νὰ διατηρηθῆ, χάριν μιᾶς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς λεπτῶν χειρισμῶν καὶ μετὰ τὴν Ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453), τὴν κατάληψιν τοῦ Δεσποτάτου τοῦ Μυστρᾶ (1460) καὶ τὴν κατάλυσιν τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος (1461) μέχρι τοῦ 1566 ἐν μέσῳ τῆς ὀθωμανικῆς λαίλαπος. Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ προσεχθῆ τὸ κεφάλαιον ΙΔ' «Ἡ Ἐταιρεία Mahona di Chio», τὸ ὅποιον κατὰ εὐληπτον καὶ ἐνδελεχῆ τρόπον περιγράφει τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς Mahona, τὰς σχέσεις της μετὰ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὰς ἀναδομήσεις της. Δὲν εἶναι ἄστοχον, κατὰ τὴν ἄποψιν ἡμῶν, νὰ θεωρήσωμεν τὴν «Ἐταιρείαν» ὡς προπομπὸν καὶ ἀνάλογον τῶν Ἐταιρειῶν τῶν Ἀνατολικῶν καὶ Δυτικῶν Ἰνδιῶν, τὰς ὁποίας εἶχον ἰδρῦσει ἡ Ἀγγλία, Γαλλία καὶ Ὀλλανδία διὰ νὰ διεισδύσουν οἰκονομικῶς καὶ πολιτικῶς ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Ὁ τέταρτος τόμος (σσ. 1011-1368), συγκείμενος ἐκ τῶν κεφαλαίων ΙΕ', ΙΣΤ', ΙΖ', ΙΗ' καὶ ΙΘ', ἀναλύει τὸν ἐμπορευματικὸν χαρακτήρα τῆς οἰκονομίας, ὁ ὅποιος ὀφείλεται εἰς τὴν διείσδυσιν τῆς ἐταιρείας Μαόνα. Ἰδιαιτέρον καὶ ξεχωριστὸν ἐνδιαφέρον προξενοῦν, κατὰ τὴν ἄποψιν ἡμῶν, αἱ παρατηρήσεις

τοῦ συγγραφέως, αἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ προαγωγὴν τῆς πίστεως (Κεφάλαια ΙΖ', σσ. 1115-1120: Νομισματικὴ κυκλοφορία-πίστις). Εἶναι ἐνδεικτικὸν τὸ γεγονός τῆς ὑπάρξεως προτύπου χρηματιστηρίου, τύπου *loggia*, τὸ πρῶτον τῆς Ἀνατολῆς καὶ προφανῶς καὶ τοῦ κόσμου, ὅπως σημειώνει ὁ συγγραφεὺς (σσ. 1197-1199). Τοῦτο ἀποδεικνύει καὶ ἐπιβεβαιώνει τὴν παλαιὰν ἄποψιν συμφώνως τῇ ὁποίᾳ σύγχρονοι θεσμοὶ τοῦ καπιταλισμοῦ, οἵτινες ἀνεπτύχθησαν ἐν τῇ Δύσει, εἶχον ἐμφανισθῆ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον¹. Ἡ ἀναφορὰ αὕτη τοῦ συγγραφέως περὶ χρηματιστηρίου καὶ τῶν πρωτείων τοῦ θεσμοῦ τούτου εἰς τὴν Χίον, μᾶς δίδει τὴν πρόσφορον ἀφορμὴν περὶ διερευνήσεως τῆς πρωΐμου ἱστορίας τοῦ ὄρου. Πράγματι, εἰς Α' Ἔσδραν ποιεῖται λόγος περὶ συνάξεως τῶν μεγιστάνων τῆς Περσίδος καὶ τῆς Μηδείας, κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Δαρείου, ὅστις ἐκάλεσε... καὶ τοὺς σατράπας καὶ στρατηγούς καὶ τοπάρχας καὶ ὑπάτους καὶ τοὺς διέταξεν ὅπως συγκεντρωθοῦν ἐν τῷ χρηματιστηρίῳ². Ὁ ὄρος ἐδῶ ἐνέχει τὴν σημασίαν τοῦ δικαστηρίου ἢ τοῦ χώρου, ὅπου λαμβάνουν χώρα ἀκροάσεις ἐπὶ συγκεκριμένων ζητημάτων. Περαιτέρω, ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, περιγράφων τὴν οἰκιστικὴν πολιτικὴν τοῦ Διονυσίου, τυράννου τῶν Συρακουσῶν, ἀναφέρει, ὅτι θεωρῶν δὲ τῆς πόλεως τὴν Νῆσον ὀχυρωτάτην οὖσαν καὶ δυναμένην ραδίως φυλάττεσθαι, ταύτην μὲν διωκοδόμησεν ἀπὸ τῆς ἄλλης πόλεως τείχει πολυτελεῖ, καὶ πύργους ὑψηλοὺς καὶ πυκνοὺς ἐνωκοδόμησε, καὶ πρὸ αὐτῆς χρηματιστήρια καὶ στοᾶς καὶ δυναμένας ὄχλων ἐπιδέχεσθαι πλῆθος³. Ἀνάλογον σημασίαν ὡς θεσμοῦ χρηματοοικονομικοῦ περιεχομένου παραδίδει καὶ ὁ Πλούταρχος εἰς τὸν βίον τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος ὑπογραμμίζων: τοὺς δὲ ἀπολείπειν τραπέζας καὶ χρηματιστήρια⁴. Περαιτέρω, ὁ συγγραφεὺς ἀναλύει τὸ νομισματικὸν καὶ δημοσιονομικὸν σύστημα τῆς Χίου (Κεφάλαιον ΙΗ', σσ. 1211-1276) μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς κυριαρχίας τῶν Γενονατῶν ὑπὸ τῶν Ὄθωμανῶν τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1566 (Κεφάλαιον ΙΘ', σσ. 1277-1286).

Τὸ ἔργον τοῦ Ἀτωνίου Στυλ. Δαμαλᾶ ἔχει ἀντιζημιενικὴν ὑπόστασιν, διότι βασίζεται εἰς ἱστορικὰ συμβάντα εἰλημμένα κυρίως ἐκ πρωτοτύπων πηγῶν. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἀξιοσημείωτον πλεονέκτημα, δεδομένου ὅτι ὁ συγγρ. χειρίζεται τὸ θέμα μετὰ ἐπιστημονικῆς ὠριμότητος, καθ' ὅσον κατέχει τοῦτο λεπτομερῶς.

1. Πρβ. Γ. ΚΑΚΛΑΜΑΝΗ, *Ἡ Μεσόγειος ὡς Εὐρωπαϊκὴ Ἱστορία*, τόμ. Α', Ἀθήνα 1984.

2. Α' Ἔσδρας Γ' 14.

3. Διοδώρου Σικελιώτου, *Βιβλιοθήκη Ἱστορικὴ* ΙΔ' 7, Πβ. Τοῦ αὐτοῦ, *Βιβλιοθήκη Ἱστορικὴ* Α' 1,3.

4. Πλούταρχου, *Ἰούλιος Καίσαρ* LXVII 1.

Διὰ τὴν διαπιστώσῃ ὁ ἀναγνώστης τὴν μέθοδον, ἣν τινὰ ἠκολούθησεν ὁ Δαμαλαῶς ἀρκεῖ καὶ μόνον τὴν ῥίψῃ ἐν βλέμμα εἰς τὸν πλοῦτον τῶν χρησιμοποιουμένων ὑπ' αὐτοῦ πηγῶν. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν μέθοδον, τὴν δομικὴν ἐξήγησιν τῆς γενέσεως τῆς ἱστορίας, τὴν ὁποῖαν ἀκολουθεῖ ὁ συγγραφεὺς, αὕτη ἐπιτρέπει τὴν δυναμικὴν διαδοχικὴν προσέγγισιν τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος, ἣτις δὲν συνίσταται μόνον ἐκ τῆς καταγραφῆς τῶν σημαντικῶν ἱστορικῶν συμβάντων, τὰ ὁποῖα ἔχουν τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ μοναδικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ διαρκοῦς καὶ ἐκ τοῦ κανονικοῦ, ἥτοι τοῦ περιοδικῶς ἐπανερχομένου καὶ κατὰ συνέπειαν ἐκ τοῦ ἀναγκαίου, τὸ ὁποῖον καθορίζει τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων. Οὐσιαστικῶς ὁ συγγραφεὺς ἀποδέχεται τὴν περιοδικότητα καὶ ἐπανάληψιν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, ἣν τινὰ διέτύπων ὁ Ἀριστοτέλης. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν πλοῦτον τῶν πηγῶν, ἀναυδος μένει ὁ ἀναγνώστης ἐκ τῆς συγκεντρώσεως τοιαύτης εὐρείας ἐκτάσεως καὶ διαφορετικότητος πρωτοτύπων πηγῶν: τὰ περὶ Χίου χρυσόβουλλα πιπτάκια καὶ παλαιόγραφα, τὰ ὁποῖα ὁ συγγραφεὺς συνέλεξεν, παραθέτει καὶ σχολιάζει, τὴν *Παλαιὰν καὶ Νέαν Λογαρικὴν*, τὴν ὁποῖαν ἐπιτυχῶς σχολιάζει, τὰ ἀποσπάσματα βυζαντινῶν συγγραφέων, τὸ *Ἐπαρχικὸν Βιβλίον*, βυζαντινὰ νομικὰ κείμενα, ἡ *Συνθήκη* τοῦ Νυμφαίου, αἱ συνθήκαι κατὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Χίου ὑπὸ τῶν Γενοατῶν, καθὼς καὶ αἱ συμβάσεις τῆς Mahon di Scio καὶ οἱ πίνακες τῶν μετόχων αὐτῆς.

Ὅλα τὰ ἀνωτέρω εἶναι ἐνδεικτικὰ ὄχι μόνον τῆς πολυετοῦς κοπιώδους προσπαθείας, τὴν ὁποῖαν κατέβαλεν ὁ συγγραφεὺς, ἀλλὰ ἀποδεικνύουν τὴν ἐμπειρίαν τοῦ κατὰ τὸν χειρισμὸν τῶν, πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ συνθετικοῦ σκοποῦ.

Μετὰ τὸ ἔργον τοῦτο, τὸ ὁποῖον παρέδωκεν μεταθανατίως ὁ Ἀντώνιος Στ. Δαμαλαῶς εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν κοινότητα, ἀποδεικνύει τὴν ἐγκαρτέρησιν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ διὰ τὴν μελέτην τοῦ οἰκονομικοῦ βίου τῆς πατρίδος του, τῆς μυροβόλου Χίου, καὶ τοποθετεῖ τὸ ἔργον του ἐντὸς μίας εὐρυτέρας παραδόσεως Χίων μελετητῶν τῆς ἱστορίας τῆς νήσου. Ἡ παράδοσις αὕτη ἐκκινεῖ ἐκ τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ⁵, ὅστις εἶχε συγκεντρώσει εἰς τὸν τρίτον τόμον τῶν *Ἀτάκτων* του τὰς ἀρχαίας μαρτυρίας περὶ τῆς νήσου, συστηματοποιεῖται ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Ζολώτα (1845-1906)⁶, τὸ ἔργον τοῦ ὁποῖου ἐσυνέχισεν ἡ θυγάτηρ του Αἰκατερίνη

5. ΑΔ. ΚΟΡΑΗ, *Ἀτακτα*, τόμ. Γ'. Χιακῆς Ἀρχαιολογίας Ὑψηλῆς, Ἐν Παρισίοις, [Ἐβεράρτου], 1830 [ἀνατύπωσις μετ' Εἰσαγωγῆς Στεφ. Φασουλᾶκη, Χίος, [ἄλφα-πι], 1998-2012].

6. Γ. ΖΩΛΩΤΑ, *Ἱστορία τῆς Χίου* συνταχθεῖσα ἐπιμελεῖα τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Αἰμιλίας Κ. Σάρου καὶ ἐκδοθεῖσα τῇ φροντίδι Φ. Π. Ἀργέντη, Λ. Μ. Καλβοκορέση, Δ. Π. Πετροκοκκίνου, τόμ. Α'-Ε', Ἀθήναι, 1921-1928. Πβ. Γ. ΖΩΛΩΤΑ, *Χιακῶν καὶ ἐρυθραϊκῶν*

Σάρου⁷, έκδοῦσα τὰς πλείστας ἐπιγραφὰς τῆς χιακῆς ἱστορίας, συνεχίζεται ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Θεοδ. Σαδικάκη (1921-2010)⁸ διὰ τὴν ἀρχαίαν καὶ ρωμαϊκὴν περίοδον τῆς νήσου καὶ εὐρίσκει λαμπρὸν συνεχιστὴν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Ἄντωνίου Στ. Δαμαλά.

Περιποιεῖ ὡσαύτως ἰδιαίτεράν τιμὴν διὰ τὸν συγγραφέα τὸ γεγονός, ὅτι ὑπῆρξεν ὁ ἔσχατος χρονικῶς μαθητὴς τοῦ Α. Δ. Σίδερι (1889-1976), ἐκ τῶν θεμελιωτῶν τῆς σπουδῆς τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἱστορίας τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ταυτοχρόνως ὁ πρῶτος κατὰ χρονικὴν σειρὰν μαθητὴς τοῦ διαδόχου τοῦ Σίδερι καὶ ἐπὶ τριετῆ θητεία ἐπιστημονικοῦ βοηθοῦ του, Λαζ. Θ. Χουμανίδου, ὅστις συνέβαλεν εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν οἰκονομικο-ἱστορικῶν σπουδῶν εἰς τὴν χώραν μας. Ταυτοχρόνως, ἡ περισπούδαστος αὕτη διατριβὴ ἐντάσσεται εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἔργων περὶ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος, ἀκολουθοῦσα τὴν παράδοσιν, ἣτις ἐκκολάπτεται ὑπὸ τοῦ Ἰω. Ζωγράφου (1844-1927), ἀνδροῦται ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέου Μ. Ἀνδρεάδου (1876-1935), συνεχίζεται μὲ τὸν Ἀλέξ. Διομήδη (1876-1950), τὸν Διον. Α. Ζακυθινόν, τὴν Αἰκατερίνην Χριστοφιλοπούλου (1917-2012), τὸν Ἰωάννην Καραγιαννόπουλον (1922-2000), τὴν Ἀγγελικὴν Λαΐου (1941-2008) καὶ περατοῦται μὲ τὸν Σάββαν Σπέντζαν (1927-2015).

ΧΡΗΣΤΟΣ Π. ΜΠΑΛΟΓΛΟΥ

ἐπιγραφῶν συναγωγὴ [ὑπὸ] Γεωργίου Ι. Ζολώτα, ἐκδιδομένη μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὑπὸ τῆς θυγατρὸς του Αἰμιλίας Γ. Ζολώτα, Ἀθηνᾶ Κ' (1908), 113-381, 509-526. Τοῦ αὐτοῦ, *Λόγοι, Ἄρθρα καὶ Ἐπιγράμματα εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν*, Ἀθῆναι [Ἀκαδημία Ἀθηνῶν], 1983, σσ. xv+735 [Διάφορα Δημοσιεύματα].

7. Α. ΣΑΡΟΥ, Τὸ χιακὸν πολίτευμα ἀνὰ τοὺς αἰῶνας, *ΕΕΒΣ* 22(1952), 150-158.

8. Θ. ΣΑΡΙΚΑΚΗ, Ἡ χορήγησις Ρωμαϊκῆς πολιτείας εἰς τοὺς Χίους, *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 11(1969) 171-208. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, Ἡ Χίος κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα, *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 14(1975), 349-371. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Ἡ Χίος στὴν Ἀρχαιότητα*, Ἀθῆνα, 1998.